

УДК 930(477.4) "18/19"

І. Ярмошик – кандидат історичних наук, доцент,
докторант Київського національного педагогічного
університету імені Михайла Драгоманова

Участь волинських дослідників у підготовці матеріалів “Polskiego słownika biograficznego” у 1930-х роках

*Роботу виконано на кафедрі історії України
інституту історичної освіти КНПУ
ім. М. Драгоманова*

У статті на основі матеріалів державних архівів Рівненської та Волинської областей висвітлюється науково-дослідницька робота інтелігенції Волинського воєводства в умовах II Речі Посполитої з підготовки біографічних матеріалів до “Polskiego słownika biograficznego”, досліджуються головні напрями діяльності Волинського регіонального комітету з підготовки цього видання, організаційна робота секретаря комітету Я. Гоффмана, його листування із головним редактором словника В. Конопчинським у справі підготовки пропозицій персоналій до словника, формування авторського колективу для написання нарисів про відомих діячів Волині.

Ключові слова: Волинь, Волинське воєводство, біографічні дослідження, “Polski Słownik biograficzny”, Я. Гоффман, В. Конопчинський.

Ярмошик И. Участие волинских исследователей в подготовке материалов “Polskiego słownika biograficznego” в 1930-х годах. В статье на основе материалов государственных архивов Ровенской и Волинской областей освещается научно-исследовательская работа интеллигенции Волинского воєводства в условиях II Речи Посполитой по подготовке биографических материалов до “Polskiego słownika biograficznego”, исследуются главные направления деятельности Волинского регионального комитета по подготовке этого издания, организационная работа секретаря комитета Я. Гоффмана, его корреспонденция с главным редактором словаря В. Конопчинским в деле подготовки предложений по персоналиям к словарю, формирование авторского коллектива для написания очерков об известных деятелях Волини.

Ключевые слова: Волинь, Волинское воєводство, биографические исследования, “Polski Słownik biograficzny”, Я. Гоффман, В. Конопчинский.

Iarmoshyk I. Participation of Volyn's Researches in Preparation of Materials of “Polskiego Słownika Biograficznego” in 1930th. This article described scientific researches of Volyn's intelligent class during the time of Rech Pospolyta in preparation of biographical materials for “Polskiego Słownika Biograficznego” based on materials of State archives of Rovno's and Volyn's district. Main activities of Volyn's regional committee of preparation of this publication was described. Organizational work of secretary of this committee J. Hoffman, his correspondence with master editor of the vocabulary V. Konchynski dialed with preparation of the vocabulary, forming author's community for writing essays about famous people of Volyn was described too.

Key words: Volyn, Volyn's Voivodeship, bibliographical reserches, “Polski Słownik Biograficzny”, J. Hoffman, V. Konchynski.

Постановка наукової проблеми. Після політичних подій 1917–1920 рр. умови розвитку волинського історичного краєзнавства суттєво змінилися порівняно із ситуацією XIX – початку XX ст. Колишня Волинська губернія, у територіальних межах котрої відбувався цей дослідницький процес у попередні часи, була розділена між різними державами. Західна її частина відійшла до Польщі (II Річ Посполита), східна у складі УРСР – до складу Радянського Союзу. Такий поділ визначив специфіку розвитку дослідницького процесу вивчення історичного минулого волинського регіону у 1920–1930-х рр. В умовах УРСР такі дослідження здійснювали українські науковці, співробітники Української академії наук, Коростенського окружного краєзнавчого музею, Волинського науково-дослідного музею в Житомирі. Їх наукові пошуки проаналізував автор цієї статті у монографії [1].

В умовах II Речі Посполитої історію Волині продовжили досліджувати польські науковці – ті, що проживали на території тодішнього Волинського воєводства польської держави й історики із Варшави, Кракова, Львова, інших міст. У 1921 р. внаслідок проведення адміністративного поділу відновленої польської держави було утворено Волинське воєводство із центром у м. Луцьк, сформовано воєводські урядові структури [2].

У тогочасному Волинському воєводстві, як і раніше у Волинській губернії, були відсутні великі наукові осередки університетського рівня, які могли б задавати тон у наукових дослідженнях. Історико-краєзнавчими дослідженнями Волинського воєводства займалися представники польської інтелігенції – вчителі, працівники музеїв, журналісти, урядники. Як зазначив В. Менджецький, більшість урядників та службовців, які отримували направлення тут працювати, розглядали це як тимчасове призначення, як один із вимушених етапів своєї кар'єри. За найменшої нагоди вони намагалися перевестися в західні регіони Польської держави [3]. Це стосувалося й науковців та освітян.

Головними організаторами наукового дослідження Волині стали в цей період Волинське товариство краєзнавче та опіки над пам'ятками старовини у Луцьку, музеї, Товариство приятелів наук у Луцьку, створене у 1935 р., Кременецький ліцей, відроджений згідно з розпорядженням Ю. Пілсудського 27 травня 1920 р., Правління спілки польських учителів у Рівному. Цікавим епізодом дослідницької діяльності науковців Волині стала їх участь у підготовці статей до “Polskiego słownika biograficznego” (надалі – PSB). Напрями їх науково-дослідницької діяльності з вивчення минулого волинського регіону ще не повною мірою висвітлені у вітчизняній історіографії. Нещодавно з'явилися ґрунтовні монографії, наукові збірники, де розкрито творчу роботу такого науковця – дослідника Волині у 1930-х роках як Ян Фітцке [4], про діяльність Кременецького ліцею [5]. Завдання автора цієї статті – на основі архівних матеріалів показати науково-дослідницьку роботу інтелігенції Волинського воєводства в умовах II Речі Посполитої з підготовки біографічних матеріалів до “Polskiego słownika biograficznego”, дослідити головні напрямки діяльності Волинського регіонального комітету з підготовки цього видання.

Виклад основного матеріалу. Редколегія “PSB” розглядала свою працю як продовження давніх традицій польської історіографії з підготовки історичних біографій, які були започатковані ще за часів давньої Речі Посполитої творами Шимона Старовольського та інших авторів. Подібне видання прагнули підготувати і польські емігранти після Листопадового повстання – члени Літературного товариства в Парижі, які почали збирати матеріали до біографічного словника. Він мав би охопити усі періоди минулого польської держави. Однак така праця тоді не була завершена. Все ж ідея такого наукового видання не зникла із поля зору науковців. У 20-х роках ХХ ст. за її реалізацію висловлювалися Владислав Конопчинський та Людвік Фінкель. Зрештою на початку 30-х років організатором видання “PSB” стала Краківська Akademia Umiejętności (AU). Ініціатором цієї праці і першим його головним редактором упродовж 1931–1949 рр. був відомий польський історик, професор Ягеллонського університету Владислав Конопчинський (1880–1952), дослідник польської історії періоду XVI–XVIII ст. Саме він виробив наукові засади цього фундаментального видання польської біографістики. У 1931 р. у Кракові були створені головні науково-організаційні установи, які готували цю велику працю: видавничу комісія, видавничий і редакційний комітети, редакційне бюро.

До робіт із підготовки словника Академія та редакційний комітет залучали широкий загал польських науковців із провідних наукових закладів Польщі, створюючи регіональні комітети в усіх адміністративних частинах держави. Спочатку було створено шість таких комітетів – у Львові, Вільно, Познані, Кракові, Катовіце, Варшаві. На засіданні головної редакції “PSB” 25 жовтня 1931 р. вирішили додатково заснувати регіональні осередки у Торуні, Гданську, Лодзі, Любліні і на Волині [6].

На ці комітети покладалася підготовка пропозицій кандидатур осіб для включення до “PSB”. Прийняття ж остаточного рішення залишалося за редакційним комітетом у Кракові [7]. Завданням видання було відкрити щонайбільше заслужених у різних галузях суспільного життя Польщі осіб, які залишалися маловідомими для загалу громадськості. Територіальні межі словника охоплювали терени польської держави і до поділів, і після них. До нього мали увійти всі відомі поляки, які не піддалися денационалізації у чужих землях [8].

Словник був орієнтований на широкий загал читачів і мав на меті лише поширювати інформацію про видатних осіб без будь-яких ідеологічних засад, нікого не прославляти і не осуджувати. Вважалося, що це видання має бути в кожній бібліотеці, у всіх куточках польської держави [9].

Детально і, на наш погляд, вичерпно діяльність Волинського регіонального комітету “PSB” висвітлюють матеріали фонду 202 (Волинський комітет “Польского биографического словаря”) Державного архіву Рівненської області та деякі справи фонду 46 (Волинское воеводское управление г. Луцк Волинского воеводства) Державного архіву Волинської області.

Волинський регіональний комітет для підготовки “Polskiego słownika biograficznego” постав у 1932 р. Його організаційне засідання пройшло у Луцьку 13 лютого під головуванням віце-воєводи Юзефа Слешинського. На ньому були присутні 18 осіб, серед яких науковці, освітяни, урядовці, військові з різних міст Волинського воєводства – Луцька, Кременця, Рівного, Корця [10]. За дорученням Польської АУ, на це засідання прибув професор Люблінського університету Леон Бялковський, який ознайомив присутніх із головними засадами видання словника та рішенням Ради “PSB” від 24.X.1931 р. заснувати, з-поміж інших осередків, і регіональний комітет на Волині. На цьому засіданні було обрано Президію Волинського регіонального комітету “PSB” у складі 5 чоловік: віце-воєводи Ю. Слешинського (голова), секретаря Я. Гоффмана, ксьондза Єловицького, бібліотекаря із Рівного пані Фельцівної, полковника Савчинського із Дубно. Уже на першому своєму засіданні 20 лютого 1932 р. Президія звернулася до АУ із пропозицією розширити компетенцію діяльності Волинського комітету на колишню Херсонську губернію та просила виділити певну суму коштів, необхідних для роботи [11]. Тоді ж було прийнято і відозву до жителів воєводства, проект якої запропонував Я. Гоффман, і яку слід було опублікувати у місцевій пресі. Згідно з такими рішеннями Президії, комітет вважав своїм завданням збір матеріалів про тих діячів, які працювали на теренах колишніх Волинської, Подільської, Київської та Херсонської губерній. Члени комітету намагалися зібрати відомості про усіх діячів без огляду на національність, віросповідання та сферу діяльності [12].

Комітет звернувся із відозвою до обивателів воєводства надсилати до комітету біографічні відомості про кожного, бодай найскромнішого, діяча та його працю. Поляки, діяльність яких проходила в чужоземних осередках, мали бути включені до “PSB” у тому разі, якщо вони не піддалися денаціоналізації. В разі, якщо вони внесені до енциклопедичних словників інших народів, то пропонувалися до публікації в “PSB” у частині їх діяльності на благо польського народу. Комітет оголосив і пункти необхідної інформації про персоналії для підготовки статей: рік і місце народження, освіта, сфера діяльності, факти життя, що свідчать про необхідність його включення до PSB, інші можливі дані про особу. Обов'язковим було зазначити джерела, звідки автор діставав інформацію про діяча (друковані видання, рукописи, спогади). Такі положення коротко повторювали вимоги головної редакційної колегії [13].

На наступному засіданні Президії 23 квітня Президія Волинського комітету вирішила звернутися до АУ із проханням передати Поліський регіон до компетенції Вільно, бо діячі Полісся не мали зв'язку з Волиною, тому місцевому комітету важко було б збирати про них відомості. На цьому ж засіданні запропонували організувати спеціальний Комітет кресов'яків, які проживають у Варшаві та інших містах (Львові, Познані, Бидгощі), щоб вони допомагали збирати матеріали про відомих волинян для “PSB” [14]. Щоправда, на такий заклик жодного відгуку не надійшло.

Президія Волинського комітету висловлювала стурбованість, що до “Словника...” увійдуть переважно широковідомі діячі, малознані ж, але не менш заслужені, будуть недостатньою мірою представлені. Як приклад наводили поета Адама Міцкевича, про якого чимало написано різних публікацій, та не менш цікавого для волинян поета Тимоша Падурру, про якого у науковій літературі є мало відомостей. Через це члени Президії Волинського комітету вважали, що необхідно намагатися подати більше статей про осіб менш відомих, через що просили редакцію “PSB” надсилати до них, перед публікацією у словнику, матеріали про осіб, пов'язаних із волинським краєм, щоб у статтях не трапилося прикрих неточностей [15].

Кореспонденція, яку вів Волинський комітет “PSB”, засвідчує активну напружену діяльність, насамперед, секретаря Президії Я. Гоффмана у підготовці матеріалів до словника. Він мав власну чітку і принципову позицію та послідовно переконував інших, у тому числі й головну редакцію “PSB” у Кракові, у своїй правоті. Як видно із листа голови редакційного комітету В. Конопчинського від 12.III.1932 р., він не зовсім підтримував енергійні заходи волинян, радив звузити коло осіб, про яких слід писати статті, та надсилати до редакційного комітету лише їх прізвища, а не розгорнуті життєписи [16]. Я. Гоффман, зі своєї сторони, наголошував на принциповій різниці роботи Волинського комітету, оскільки на Волині через відсутність університету не вистачає потрібних фахівців [17]. Він просив не підганяти їх із роботою, бо вони ще не до кінця вияснили, хто і що конкретно писатиме у їхні комітети [18].

Все ж у червні 1932 р. до головної редакції “PSB” у Кракові надіслали список осіб, які регіональний комітет вважав необхідним внести до біографічного словника [19]. Більшість із них були включені до його загальної картотеки. Краківський редакційний комітет лише просив надалі розділяти персоналій на важливі, чия присутність у “PSB” вбачається комітетом обов’язковою, і на менш важливі, оскільки їм у Кракові важко зорієнтуватися – кого включати до “PSB”, а кого можна й пропустити [20]. Усього Волинський регіональний комітет зібрав близько 1500 прізвищ діячів із теренів довіреного регіону без огляду на національність і віросповідання, які певною мірою працювали на благо Польщі та її культуру. Перелік цих прізвищ був надісланий головному редакційному комітетові, а той після належного опрацювання розіслав його в інші регіональні комітети для ознайомлення та узгодження, щоб уникнути повторів [21].

Варто зазначити, що до словника планувалося включати лише тих осіб, яких уже немає в живих. Із Волині вносили до списків і тих, які ще були живими на час його підготовки. Для таких персоналій головна редколегія складала окрему картотеку, ці особистості мали увійти до додаткових томів, видавати які планувалося у міру появи нового біографічного матеріалу, якщо інформація про діяча не увійшла до тому на відповідну літеру [22].

Опрацьований список осіб на літеру “А” був опублікований у пресі для додаткового обговорення громадськістю і остаточного вирішення. Серед пропонованих персоналій – відомі дослідники Волині Антоні Анджейовський, Володимир Антонович, учасники повстання 1863 р. [23]. Разом із тим, Я. Гоффман зауважив, що у списку надто багато духовних осіб, які нічим особливим в історії не відзначилися [24], та пропонував збільшити у “PSB” кількість учасників повстання 1863–1864 рр., які загинули на теренах Волині, та подав конкретні прізвища [25].

Після цього у діяльності Волинського регіонального комітету настав новий етап – формування авторського колективу для написання біографічних нарисів. 22 березня 1934 р. редакція “PSB” у Кракові просила надіслати їм перелік можливих авторів [26]. Із цим на Волині виникли певні труднощі. Президія регіонального комітету на своєму засіданні 22 березня 1934 р. не змогла визначитися з цього питання, оскільки на засідання з’явилося лише двоє її членів. Через це Я. Гоффман 24 березня 1934 р. на власний розсуд повідомив редакційній колегії у Кракові свої пропозиції щодо авторів. Він зазначив труднощі у вирішенні цієї проблеми, що із терену Волині їх буде небагато через брак потрібних бібліотек, архівів, які сприяли б у цій праці. Серед можливих дописувачів він зазначив полковника Л. Савчинського із Дубно, бібліотекаря Фельцівну із Рівного, ксьондза Єловицького із Луцька, але вони ще не визначилися, про кого могли б написати. Особисто Я. Гоффман зголошувався взятися за підготовку біографічних нарисів про історика та учасника повстання 1863–1864 рр. Мар’яна Дубецького, активних учасників визвольної боротьби польського народу у XIX ст. Кароля та Едмунда Ружицьких, Станіслава Ворцеля та княгиню Гальшку Острозьку [27]. Такі персоналії були духовно близькими цьому досліднику. Він сам активно боровся в лавах польських легіонів упродовж 1914–1920 рр., збирав інформацію про польські антицарські повстання на Волині у XIX ст. та опублікував низку дослідницьких статей із цієї тематики на сторінках “*Rocznika Wołyńskiego*” [28], систематизовував біографічні дані про учасників повстань. Цікавився він і родою князів Острозьких, зібрав про це чимало інформації. Проте до сьогодні вона не опублікована, зберігається в Держархіві Рівненської області [29]. А про життєвий шлях Гальшки Острозької Я. Гоффман виступав із доповіддю на зібранні Товариства Краєзнавчого у Луцьку [30].

Із авторів за межами Волині, які могли б написати про її діячів, Я. Гоффман рекомендував: окружного суддю із Влоцлавка Яна Мьодушевського, який міг би підготувати нариси про Т. Рильського та В. Антоновича (він і став автором статті про історика Володимира Антоновича); працівника Варшавської національної бібліотеки Марію Данілевичову, яка погодилася написати про А. Анджейовського, З. Доленгу-Ходаківського (Адама Чарноцького), А. Осінського, М. Гославського, П. Хлебовського, М. Фричинського, Ю. Коженювського, Т. Заборовського та інших осіб, життя та діяльність яких пов’язані з Кременецькою гімназією/лицеєм; працівник бібліотеки Варшавського університету Ксаверій Свідерській згоджувався написати про бібліотекаря Кременецької гімназії Павла Ярковського [31].

Редакційний комітет у Кракові частково дослухався пропозицій Я. Гоффмана. Полковника Л. Савчинського, ксьондза Єловицького та бібліотекаря Фельцівної ми не знаходимо серед авторів “PSB”, але натрапляємо на інших запропонованих ним. Значну кількість статей написала М. Даніле-

вичова. Окрім запропонованих самим Я. Гоффманом, редакція звернулася до нього із проханням підготувати нариси й про інші персоналії, зокрема про поета Францішка Бараньського, Адама Арцімовича [32], Андраулта Антоновича, Бежевічого (повстанець 1831 р.), Теофіла Бентковського (повстанець 1863 р.). Частину цих замовлень Я. Гоффман виконав, зокрема підготував нариси про Адама Арцімовича й Бентковського. Разом із тим, він не зміг написати про Бежевічого і Будзінського через брак відомостей [33], радив звернутися з проханням написати статтю про Андраулта Антоновича до працівника Центральної бібліотеки Товариства військових знань у Варшаві С. Зелінського [34]. Нарис про поета Ф. Бараньського написала М. Данілевичова [35], як і низку інших статей.

Прізвище Я. Гоффмана ми зустрічаємо у списку авторів (*współpracowników*) першого та другого томів “PSB”, але не знаходимо статей, ним підписаних. У томах “PSB”, які вийшли до Другої світової війни, немає і статей про тих персоналій, про написання яких повідомив цей дослідник. Очевидно, редакція відмовилася включати до словника нариси про рядових учасників Листопадового та Січневого повстань. Статтю про відомого історика, дослідника минулого Волині Мар’яна Дубецького підготував науковець із Кракова Міхал Янік. Під статтею про куратора Одеського навчального округу Адама Арцімовича зазначено авторство редакції “PSB”. Після 40-х років матеріали до “Polskiego słownika biograficznego” готував уже інший авторський колектив, без участі волинських краєзнавців.

Окрім тих дослідників, які згадуються в кореспонденції Я. Гоффмана як секретаря та в протоколах засідань Волинського регіонального комітету, відомо про участь й інших авторів із Волині у цій роботі. Зокрема, статті до “Польського словника біографічного” готував Юліан Неч [36]. Він був автором статей про Хіларі та Юзефа Хоєцьких, кількох представників княжого роду Четвертинських та інших діячів.

Справу видання “PSB” спіткала непроста доля. До початку Другої світової війни встигли видрукувати чотири його томи (до гасла *Dąbrowski Ignacy*). Війна призупинила цю творчу діяльність польських істориків. Після її завершення за редакцією В. Конопчинського упродовж 1946–1949 рр. вийшли два наступні томи та підготовлено до друку 4 зошити VII тому. Проте під тиском тодішніх владних структур В. Конопчинський змушений був залишити свої наукові посади, в тому числі й функції головного редактора “PSB”. Видання словника поновили у 1958 р., коли вийшов у світ VII том, підготовлений під керівництвом В. Конопчинського. Його наступником на посаді головного редактора став Казимір Лепши (1958–1964 рр.); у подальшому цю посаду обіймали Емануель Ростворовський (1964–1989), Генрік Маркевич (1989–2002), Анджей Романовський (від січня 2003). Згідно з прогнозами, видання планується завершити до 2030 р., і воно охоплюватиме 62 томи. На сьогодні видано 45 томів, які містять понад 25 гасел, над якими працювали близько 8 тисяч авторів.

Отже, ми можемо зробити висновок про ґрунтовний та відповідальний підхід науковців Волині, передусім Я. Гоффмана, до роботи над підготовкою матеріалів до “Polskiego słownika biograficznego” та про їх достойну участь упродовж 1930-х рр. у підготовці цього енциклопедичного видання польської біографістики відповідно до завдань та методичних рекомендацій головної редколегії. Їх діяльність стала продовженням дослідницьких традицій історико-краєзнавчого вивчення Волинського регіону, закладених у XIX ст. польськими та вітчизняними науковцями та які продовжуються на сучасному етапі розвитку української історичної науки. Вивчення їхнього творчого доробку дає можливість глибше уявити картину історичного минулого, основні тенденції історіографічного вивчення його польськими та вітчизняними науковцями.

Джерела та література

1. Ярмошик І. Волинь в історико-краєзнавчих дослідженнях XIX – XX століть / Іван Ярмошик. – Житомир : Волинь, 2006. – 216 с.
2. Dziennik Ustaw Rzeczypospolitej Polskiej. – 1921. – № 16. – Poz. 93.
3. Mędrzecki W. Inteligencja polska na Wołyniu w okresie międzywojennym. / Włodzimierz Mędrzecki. – Warszawa : wydawnictwo Neriton, 2005. – S. 54.
4. Jan Fitzke. Archeolog, badacz przeszłości Wołynia, muzeolog. Z Wołynia 1936 – 1939. Fragmenty spuścizny piśmiennej. W stulecie urodzin i siedemdziesięciolecie śmierci. / Zebrali i opracowali A. Gaczoł, ks. W. J. Kowolów. – Biały Dunajec – Ostrog : Wołanie z Wołynia, 2009. – 308 s. ; Археологічна спадщина Яна Фітцке / За заг. ред. Г. Охріменка. – Луцьк : Волин. обл. друк., 2005. – 488 с.

5. Biesiada Krzemieniecka. Zeszyt 3. Liceum Krzemienieckie, 1920 – 1939. – Biały Dunajec – Ostrog : Wołanie z Wołynia, 2009. – 198, XI s.
6. Державний архів Рівненської області (Держархів Рівненської обл.), ф. 202, оп.1, спр. 4, арк. 21.
7. Там само.
8. Там само, арк. 4.
9. Przedmowa // Polski Słownik Biograficzny. – Т. 1. – Kraków, 1935. – S. VII, X.
10. Держархів Рівненської обл., ф. 202, оп.1, спр. 1, арк. 6.
11. Там само, арк. 12.
12. Державний архів Волинської області (Держархів Волинської обл.), ф. 46, оп. 2, спр. 1033, арк. 3.
13. Przedmowa // Polski Słownik Biograficzny. – Т. 1. – Kraków, 1935. – S. IX.
14. Держархів Рівненської обл., ф. 202, оп.1, спр. 1, арк. 26.
15. Там само, арк. 25.
16. Держархів Рівненської обл., ф. 202, оп.1, спр. 2, арк. 15.
17. Там само, арк. 17–18.
18. Там само, арк. 29.
19. Там само, арк. 73.
20. Там само, арк. 101.
21. Там само, арк. 110.
22. Przedmowa // Polski Słownik Biograficzny. – Т. 1. – Kraków, 1935. – S. V, IX.
23. Держархів Рівненської обл., ф. 202, оп.1, спр. 2, арк. 120.
24. Там само, арк. 114.
25. Там само, ф. 160, оп.1, спр. 67, арк.12.
26. Там само, ф. 202, оп. 1, спр. 2, арк. 117.
27. Там само, арк. 123.
28. Hoffman J. Wołyń w walce 1831 r. / Jakub Hoffman. // Rocznik Wołyński. – Т. II. – Równe : nakładem Wołyńskiego zarządu okręgowego związku Polskiego nauczycielstwa szkół powszechnych, 1931. – S. 149–188.
29. Держархів Рівненської обл., ф. 160, оп.1, спр. 34. Рукопись Я. Гоффмана по генеалогии Острожских князей, 319 арк.
30. Держархів Волинської обл., ф. 46, оп. 2, спр. 1032, арк. 8 ; Там само, ф.46, оп. 4, спр. 662, арк. 3.
31. Держархів Рівненської обл., ф. 202, оп. 1, спр. 2, арк. 123.
32. Держархів Рівненської обл., ф. 160, оп.1, спр. 67, арк. 13, 14.
33. Держархів Рівненської обл., ф. 202, оп. 1, спр. 2, арк. 134.
34. Там само, арк. 132.
35. Polski Słownik Biograficzny. – Т. 1. – Kraków, 1935. – S. 289.
36. Przedmowa // Polski Słownik Biograficzny. – Т. 1. – Kraków, 1935. – S. XII.

Список скорочень

AU – Akademia Umiejętności
PSB – Polski Słownik biograficzny

Адреса для листування:
10030, м. Житомир, вул. Київська 74, кв. 94
Тел.: 067 – 31 – 60 – 520
Ел. адреса: tryvia@mail.ru

Статтю подано до редколегії
05.10.2010 р.